
**CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA PROCESULUI DE FORMARE
A BURGHEZIEI BOTOȘĂNENE**
(sfârșitul secolului al XVIII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea)

ȘTEFAN DRAGOMIR

Cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează prin adânci prefaceri economice, sociale și politice, al căror conținut principal a fost destrămarea feudalismului și dezvoltarea capitalismului. În cadrul acestor prefaceri, Botoșanii, vechi centru economic al Moldovei de nord, au căpătat o nouă dezvoltare; meșteșugurile s-au înmulțit și s-au specializat, au apărut ateliere de tip manufacturier, comerțul s-a extins atît prin intrarea în circuitul schimbului de mărfuri a noi produse ale acestei regiuni cît și prin creșterea ariei geografice. În această perioadă și la Botoșani, ca și în alte orașe ale Moldovei, a început să se formeze o clasă nouă, burghezia, care, fiind interesată în dezvoltarea noului mod de producție, va lupta împotriva marii boierimi, pentru lărgirea drepturilor sale politice și pentru circuirea tîrgului.

În paginile care urmează vom schița, folosindu-ne de datele pe care le avem, procesul de constituire a burgheziei botoșănene în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În ținuturile botoșănene, procesul acumulării primitive a capitalului a început încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea și s-a manifestat prin depedarea țărănilor și locuitorilor tîrgului de pămînturile pe care le aveau, prin camătă, comerț și prin arendarea moșiilor de către marii negustori botoșăneni.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ca urmare a dezvoltării orașelor, consumul de produse agricole a crescut simțitor. Tot mai multe vite și cantități tot mai mari de cereale erau vîndute tîrgoveților. Însemnate înlesniri s-au creat comerțului țărilor române prin pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), în urma căreia produsele agricole puteau fi vîndute și în alte țări, nu numai în imperiul otoman, dar mai ales prin tratatul de la Adrianopole (1829), care a lichidat monopolul turcesc asupra comerțului Moldovei și Țării Românești. În noile condiții, boierii erau interesați să aibă cantități tot mai mari de cereale și vite cît mai multe pentru a le valorifica prin comerț. De aici și goana lor după noi suprafețe de pămînt.

Urmărind să-și extindă moșiile, boierii au profitat de faptul că mulți țărani nu posedau acte pentru loturile pe care le lucrau. Astfel, în 1777, marele boier botoșănean Iordachi a răpit pământurile țăranilor din satul Iurești, deoarece nu aveau actele de cumpărare a pământului. În hotărîrea domnească, dată în urma procesului, se spune că „după multe urnele ce au făcut arătînd că zapisul acel de vînzare de la neamul lui Manoli nu l-ar fi avînd cu dînșii... să meargă Iordachi Manoli să-și stăpînească partea sa de moșie”¹. Același boier răpise, în 1776, pământurile țăranilor din satul Ciușmeaua².

Au fost cazuri cînd boierii și arendașii au alungat cu forța pe țărani de pe pământurile lor. Așa a procedat arendașul moșiei Popăuți, care în 1821 a luat țăranilor imașul și l-a arat pentru folosința lui³, de asemenea, administratorul moșiilor doamnei Callimachi, care pînă în 1828 luase în mai multe rînduri din arăturile și semănăturile schitului Agafton⁴.

Egumenii de la mănăstirea Sf. Neculai — Popăuți au luat și ei în mai multe rînduri din pământurile tîrgoveților botoșăneni. În 1774, aceștia s-au plîns domnitorului că „egumenii le împresoară moșia tîrgului”⁵, iar în 1801, într-o altă plîngere arată că „la unii au rășluit locurile, la alții au adaus bezmen, pe alții cu bătai i-au spus”⁶.

Un alt mijloc de acumulare primitivă a capitalului a fost cămătăria. K. Marx arată că în vremurile premergătoare capitalismului, cămătăria a exercitat o acțiune de „subminare și distrugere a orînduirii feudale”⁷. La Botoșani, cămătăria este atestată documentar încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea. În această perioadă sînt pomeniți că făceau cămătărie negustorii Dumitru, Manole, Hagi Mustafa, Teodosia, Iani Venețianul și Iosăf Pisariul⁸. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea făceau cămătărie negustorii armeni David și Luca Goilav⁹. În 1832, în Botoșani au fost 6 zarafi¹⁰.

Negustorii cămătari acordau împrumuturi boierilor scăpătați, țăranilor și meșteșugarilor în schimbul unor mari dobînzii. De pildă, negustorul Iani Venețianul a împrumutat boierului Dumitrașco Călmășul, în 1754, 700 lei cu dobîndă de 10 lei pentru 12¹¹. Același boier a împrumutat de la negustorul Iosăf Pisariul suma de 300 lei, pentru care a plătit o dobîndă de 7 lei pentru fiecare punga pe timp de 6 luni¹².

¹ Uricariul, vol. XXV, Iași 1895, p. 194.

² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, Buc., 1903, p. 261.

³ Al. Simionescu, *Mănăstirea Popăuți*, Botoșani, 1912, p. 47.

⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 285.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, Buc. E.S.P.L.A., 1955, p. 52.

⁸ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, Buc., 1903, p. 12.

⁹ Idem, *Studii și documente*, vol. VII, Buc., 1904, p. 127, 144 și 148.

¹⁰ Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 885 dos. nr. 200, f. 6.

¹¹ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, Buc., 1903, p. 11.

¹² *Ibidem*.

Condițiile grele impuse de cămătari debitorilor lor nu sfirșeau însă numai cu acceptarea de către aceștia a marilor dobânzi. Pentru garantarea împrumuturilor, negustorii cămătari sileau pe datornici la ipotecarea averilor, în parte sau în întregime. Dacă împrumuturile nu erau înapoiate la termenele stabilite, cămătarii puteau trece, în baza zapiselor încheiate, la confiscarea averilor lor. Exemplele de mai jos sînt edificatoare în această privință. În 1796, diacoul Ion Borcilă a împrumutat de la David Goilav suma de 60 lei pentru 3 luni¹³. În contractul încheiat se menționează că David Goilav îi putea lua livada dacă nu-i va restitui banii la termenul stabilit: „iară neîmplinindu-se banii la numita zi, atunce să aibă amu lua livada fără nici un cuvînt de pricină”¹⁴. În același fel proceda și logofătul Iordache Cantacuzino, care a împrumutat boierului Ioan Balș suma de 60000 lei pentru 2 ani (1813—1815). Pentru garantarea împrumutului, pe lângă dobîndă, Iordache Cantacuzino, a instituit ipoteca asupra unor moșii ale boierului și i-a luat ca zălog acte în valoare de 21 700¹⁵.

Cazuri de vînzare a averilor de către cămătari din cauză că datornicii nu și-au achitat datoriile la timp sînt numeroase. De pildă, în 1813, Luca Goilav a vîndut casa lui Iacov din Hăulești pentru că nu-i înapoiasse la termenul stabilit suma de 3533 lei¹⁶. În 1815, David Goilav a vîndut dugheana lui Marcu și Rughina Ciomag pentru că nu-i restituise suma de 100 de galbeni¹⁷. Tot așa a procedat și Rifca, care a vîndut la licitație dugheana Zoitei lui Chiriac staroste, deoarece nu-i restituise cei 4 260 lei¹⁸.

Exemplele menționate dovedesc că împrumuturile cu camătă au fost un mijloc frecvent de acumulare a capitalurilor. Prin încasarea dobînzilor, cămătarii își măreau considerabil sumele împrumutate; unii din ei, profitînd de situația grea a datornicilor le-au luat averile. Astfel, în mîinile lor s-au concentrat pe lângă mari sume de bani și însemnate mijloace de producție.

O altă cale de acumulare primitivă a capitalurilor a fost arendarea de moșii de către negustorii înstăriți. În 1832, în Botoșani au fost 11 circiumari care arendau moșii de la boieri¹⁹.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, mulți țărani, meșteșugari și mici negustori au fost depozedați de averile lor de către marii boieri, meșteșugarii înstăriți și cămătari. Procesul de diferențiere economică s-a accentuat.

În noua situație țărani și meșteșugarii ruinați s-au văzut nevoiți, pentru a-și asigura existența, să-și vîndă forța lor de muncă. Ca urmare, în perioada de care ne ocupăm, folosirea muncii salariate s-a răspîndit tot mai mult.

În ținutul Botoșani, munca salariată se constată documentar din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Lucrătorii salariați sînt folosiți în

¹³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, Buc., 1904, p. 139.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Arh. st. Botoșani, Colecția Balș, mapa a III-a, doc. 262.

¹⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, p. 142.

¹⁷ *Ibidem*, p. 144.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 885, dos. nr. 200, f. 17.

atelierelor meșteșugărești, în comerț și în agricultură. În privilegiul breslei blănarilor din Botoșani dat de Gavril, mitropolitul Moldovei, în anul 1768, se vorbește despre calfe care, după cum știm, sînt lucrători cu leafă, plătiți de patronii lor²⁰. Informații mai bogate despre munca salariată găsim în privilegiile aceleiași bresle, reinnoite în anul 1820 de mitropolitul Veneamin. La pontul al 6-lea, printre altele, se spune că „un ucenic nu va putea deschide dugheană deosebit, ci va sta cu leafă la stăpîn 6 ani”²¹.

Munca salariată este folosită pe scară tot mai largă și în comerț. Către mijlocul secolului al XIX-lea, numărul lucrătorilor cu leafă angajați în comerț este destul de mare. O statistică din 1850 înregistrează în Botoșani și în ținuturile ținutului 146 calfe²².

Mulți meșteșugari se angajau să lucreze pe la curțile boierești sau în serviciile publice. Între 23 aprilie 1819 și 23 aprilie 1820, cheltuielile moșiei Dumbăveni s-au ridicat la 8845 de lei, din care 3672 de lei au fost lefii lucrătorilor; 269 de lei teslarilor pentru 867 de stînjeni de lemn, 200 de lei lui Toader calfa și pietrarilor săi pentru 2 luni cît au lucrat la Copou, 1800 de lei salahorilor care au lucrat la Copou și în alte părți ale ținutului, 339 de lei dulgherilor pentru lucru la 2 circiume, 27 de lei olarului Hrițcu pentru oalele pivniței de la Vlădeni, 79 de lei ferăstrăoarilor pentru ușorii ușilor și ferestrelor dughenelor, 112 de lei lui Avram stoler, 150 de lei lui Hîrșcu stoler, 760 de lei pietrarilor care s-au angajat să lucreze în vara anului 1821 etc.²³. La rubrica „acei ce slujesc cu hac”, adică cu leafă, catagrafia din 1832 înregistra în orașul Botoșani 233 persoane²⁴.

Se poate conchide pe baza celor arătate mai sus că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în ținutul Botoșanilor, de altfel ca și în alte părți ale Moldovei, s-a desfășurat procesul acumulării primitive a capitalului. În mîna unor boieri, arendași și negustori s-au acumulat importante sume de bani și mijloace de producție, o parte a micilor producători devenind lucrători salariați.

Concentrarea în mîna unor persoane a importante sume de bani și mijloace de producție, precum și apariția unei categorii de oameni nevoiți să-și vîndă forța lor de muncă, pentru a-și asigura existența, au creat condiții pentru dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste. Aceste condiții se concretizează în faptul că noii proprietari ai mijloacelor de producție produc sub formă de mărfuri mijloacele de subzistență pe care micii producători și le produceau singuri atunci cînd aveau atelierelor și bucata lor de pămînt. Ca atare, concentrarea mijloacelor de producție în mîni puține a dus în mod inevitabil la creșterea producției de mărfuri.

²⁰ N. Iorga, *Breasla blănarilor din Botoșani*, în „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. XXXIV, Buc., 1911, p. 3.

²¹ *Ibidem*.

²² Vezi Leonid Boicu, *Industria în Moldova, între 1848—1864*, în *Dezvoltarea economică a Moldovei 1848—1864*, Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1963, p. 363.

²³ Arh. st. Botoșani, Colecția de documente Balș—Ghica, mapa 3, doc. 373, 374.

²⁴ Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 885, dos. nr. 200 f. 9—42.

Pe de altă parte, micii producători deposedați de pământurile și atelic-rele lor, în ciuda sărăcirii tot mai accentuate, au fost nevoiți să consume din produsele destinate pieței. Ei cumpărau de pe piață toate produsele necesare existenței, produse pe care mai înainte le obțineau singuri. Se înțelege că în aceste condiții piața internă se dezvoltă.

Acumularea mijloacelor de producție în mâna unor persoane, apariția și folosirea pe scară tot mai largă a muncii salariate, precum și lărgirea pieței interne au constituit premisele materiale ale producției capitaliste. Existau, așadar, la Botoșani, în perioada de care ne ocupăm, toate condițiile pentru apariția și dezvoltarea modului de producție capitalist.

*

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, comerțul și meșteșugurile au cunoscut o mare înflorire, ca urmare a dezvoltării forțelor de producție și a lărgirii pieței interne, avantajate mult și de tratatele de la Kuciuk-Kainargi și de la Adrianopole.

În această perioadă, numărul negustorilor botoșăneni a înregistrat o simțitoare creștere. De la 156, cîți au fost în 1774²⁵, numărul lor a ajuns în 1821 la 288²⁶, iar în 1832, la 403²⁷. Dacă avem în vedere și pe evrei, care în marea lor majoritate se ocupau cu comerțul, numărul negustorilor botoșăneni este cu mult mai mare²⁸.

Amploarea comerțului botoșănean, în perioada de care ne ocupăm, este dovedită și de numărul mare al dughenilor din târg și de prin sate. Catagrafia din 1832 înscrie la Botoșani 248 de dugheni, iar aceea din 1846, 312²⁹. În cifrele de mai sus nu sînt incluse dughenile boierilor și ale meșteșugarilor, eare în această perioadă se ocupau și cu comerțul. De pildă, în 1832, în Botoșani, erau aproximativ 100 de dugheni ale boierilor, mănăstirilor și ale mitropoliei din Iași³⁰. Cererile repetate ale locuitorilor țîrgului, adresate domniei, pentru înființarea a noi iarmaroace anuale, precum și numărul mare al acestora sînt, de asemenea, alte dovezi ale rolului pe care comerțul îl avea în economia Botoșanilor³¹.

Călătorii străini în trecere prin târg au subliniat și ei amploarea comerțului botoșănean. Astfel, călătorul austriac Hacquet arăta în 1763 că bîlciul din Botoșani este mai frecventat decît oricare alt oraș din Austria.³² Un alt

²⁵ T.G.A.D.A. Moscova, microfilm la Arh. st. Iași.

²⁶ Buletinul Ioan Neculce, Iași, fasc. 7 (1928), p. 140—141.

²⁷ Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 885, dos. nr. 200, f. 9—42.

²⁸ În Botoșani, în 1821 au fost 573 evrei, iar în 1850, 1698 (vezi L. Boicu *op. cit.*, p. 363).

²⁹ Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 885, dos. nr. 200 f. 9—42.

³⁰ Arthur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Fălticeni, 1926, p. 62.

³¹ În 1832, în urma cererilor locuitorilor țîrgului au fost aprobate 8 iarmaroace anuale (Arh. st. Botoșani, fond Primărie, dos. 9/1832, f. 4, iar în 1844, 12. (*Documente privilegiate la istoria economică a României. Orașe și țîrguri*, Moldova, seria A, vol. II, Buc., 1960, p. 272.)

³² N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, vol. III, Buc., 1929, p. 27.

călător, Mikoscha (polonez), care a trecut prin aceste părți în 1782 ne spune că la Botoșani în fiecare săptămână se ținea târg de vite, la care ar fi putut veni și negustori din Polonia.³³

Activitatea comercială intensă care se desfășura în târg face pe Dionisie Fotino să considere Botoșanii de la începutul secolului al XIX-lea un oraș mai mult comercial, socotindu-l al doilea după Galați.³⁴ Locuitorii orașului făceau comerț nu numai în țară, ci și în străinătate pe o rază foarte întinsă. Din informațiile lui Max Friedrich Thielen rezultă că aceștia făceau „un comerț foarte viu, care se întindea pînă la Brody, Brunn și Leipzig”.³⁵

Piața botoșăneană, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, era destul de extinsă, fiind frecventată nu numai de localnici și de negustorii moldoveni, ci și de negustori străini. O asemenea piață nu mai putea fi aprovizionată de către micii producători.

Documentele atestă desfacerea în proporții de masă pe piața Botoșanilor. În jalba târgoveților botoșăneni, din aprilie 1844, prin care aceștia cer domnitorului să le aprobe ținerea a noi iarmaroace anuale, se arată că la Botoșani se pot găsi „cîrduri de vite pe care negustorii străini le caută în mod deosebit”³⁶.

Cerințele tot mai mari de pe piața botoșăneană au determinat apariția negustorilor intermediari, care cumpărau produse în cantități mari de la producătorii direcți și le vindeau apoi în zilele de târg, la Botoșani. Acest fenomen se constată mai cu seamă în comerțul cu vite³⁷ și rachiu.

Numărul negustorilor intermediari în negoțul cu vite, denumiți frecvent precupeți de vite, la Botoșani, a fost destul de mare. Catagrafia din 1832 înregistrează 61 de astfel de negustori, cărora li se adaugă încă 20 supuși străini³⁸.

Pentru întreținerea vitelor de negoț, pe care le cumpărau de prin sate, precupeții de vite au organizat, încă din a doua jumătate a secolului XVIII-lea, crescătorii de vite, cunoscute sub denumirea de odăi³⁹.

Precupeții de vite care nu aveau pămînturile lor au arendat, pentru întreținerea vitelor de negoț, moșii de la boieri, pe care le-au transformat în

³³ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III., p. 32.

³⁴ Al. Papadopol-Calimah, *Notiță istorică despre orașul Botoșani*, Buc., 1887, p. 8.

³⁵ Arthur Gorovei, *op. cit.*, p. 53.

³⁶ *Documente privilegiate la istoria economică a României*, p. 289.

³⁷ În jalba adresată domnitorului la 16 septembrie 1832, prin care târgoveții botoșăneni cereau aprobarea pentru ținerea a noi iarmaroace, se arată că în târg trăiesc mulți negustori „care speculăresc negustorie în vite”. (Arh. st. Botoșani, fond Primărie dos. nr. 9/1832 f. 4).

³⁸ Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 885, dos. nr. 200 f. 6.

³⁹ Odăile sînt menționate în ținutul Botoșani încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În 1768 este atestată odaia lui Stihî, mare precupeț de vite. După 1800 devin mai numeroase. În 1833, în harta lui Petru Asachi sînt indicate 14 așezări omenești cu numele Odaia: Odaia Botoșanca a lui Manoli, Odăile Tohileni și Perilînca, Odaia Bătrînești, Odaia Rogojeni, Odaia Strahotinului, Odaia Bivolari, Odaia Lehnești, Odaia Rîșca, Odaia Novacul, Odaia Trăisteni, Odaia Mihăilești, Odaia Ciornohalul, Odaia Patrașcani (Const. C. Giurescu, *Principalele Române la începutul secolului al XIX-lea*, București, 1957, p. 152—153.

pășuni. În Botoșani, în 1832, au fost 64 de asemenea precupeți ⁴⁰. Unii precupeți de vite aveau legături și cu alte țări. Este cazul evreului Lippman care își stabilise odaia la Avrămeni și cumpăra cai pentru armata prusacă ⁴¹.

Pe moșiile transformate în pășuni, precupeții de vite au înlocuit raporturile feudale cu munca salariată. Pentru îngrijitul și pășunatul vitelor, precupeții au angajat oameni pe care-i plăteau, cunoscuți în documente sub denumirea de „șuferi de vite”. Tot ei angajau oameni care să le cosească finul necesar întreținerii vitelor în timpul iernii. Așa a procedat negustorul armean Luca Goilav, care a angajat în 1833 și 1834 pe locuitorii satului Bucecea pentru a-i cosi finul de pe moșia Călugăreni ⁴².

Fenomene asemănătoare se întâmplă și în comerțul cu rachiu. Crișmarii botoșăneni se aprovizionau cu această băutură cumpărând-o de prin sate de la producători sau o aduceau din Polonia. De pildă, în decembrie 1765, negustorul Andronic armeanul plătește vama la Mohilău 90 de aspri pentru 4 vedre de „holircă”, pe care le aduce spre vânzare la Botoșani ⁴³. În ianuarie 1766, Petre Cojocarul plătește vama pentru 15 vedre; în aceeași lună, Andronic armeanul, pe care l-am mai întâlnit, plătește vamă 48 de aspri pentru 2 vedre de „holircă”, iar evreul Avram 175 de groși pentru 7 cofe ⁴⁴.

Deși nu prea numeroase, datele prezentate sînt suficiente pentru a dovedi că negustorii intermediari au înlocuit pe piață, în mare parte, desfacerea neregulată, de mici proporții, a micilor producători cu desfacerea regulată de mari proporții. Din ce în ce mai mult micii producători au fost izolați de piață.

Izolîndu-i de piață, negustorii intermediari au impus micilor producători prețurile care le conveneau, realizînd din vînzarea acelorași produse la prețuri mai ridicate însemnate sume de bani. S-a format astfel în mîna acestor negustori capitalul comercial pe care l-au folosit pentru lărgirea activității lor comerciale. Exemplu concludent ni-l oferă marele negustor botoșănean David Goilav, care a cumpărat și construit mai multe dugheni nu numai în oraș, ci și în unele sate ale ținutului. În 1796, acest negustor a cumpărat dughenile lui Postolache din Corlăteni, iar în 1799 pe ale lui Malcaz din Botoșani ⁴⁵. În 1802 a închiriat dughenile și pivnița lui Avram sin Marcu, tot în Botoșani, pe timp de 15 ani, pentru cîte 100 de lei pe an, iar în 1816 a construit mai multe dugheni pentru care a plătit 6 000 de lei ⁴⁶. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, din rîndurile negustorimii botoșănene se desprinsese un număr restrîns de mari negustori, care desfășurau o bogată activitate comercială. Diferențierea negustorimii botoșănene este mai evidentă în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Din cei 403 negustori, cîți au fost în Botoșani în 1832, 248 aveau dugheni, dintre care 14 și în alte

⁴⁰ Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 885, dos. nr. 200 f. 6.

⁴¹ N. Iorga, *Istoria comerțului, epoca mai nouă*, Buc., 1929, p. 142.

⁴² *I d e m*, *Studii și documente*, vol. VII, Buc., 1904, p. 148—149.

⁴³ Buletinul Ioan Neculce, octombrie 1921, p. 203, 204.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, Buc., 1904, p. 137—138, 140.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 145.

orașe și târguri, ca : Iași, Roman, Tg. Frumos și Ștefănești. Alți 15 erau proprietari a mai multe dughene în târg ⁴⁷; un precupeț de vite avea atelier de confecționat ață, un rachier o berărie ⁴⁸. Din cei 123 de cârciumari, 11 arendau moșii ⁴⁹.

O dată cu introducerea Regulamentului Organic, negustorii au fost împărțiți pe stări ca și meșteșugarii, după averea pe care o aveau. În 1838, în Botoșani existau 5 negustori de starea I, 24 de starea a II-a și 181 de starea a III-a ⁵⁰, iar în 1846 erau 4 negustori de starea I, 24 de starea a II-a, și 219 de starea a III-a ⁵¹.

Judecând chiar numai după această modestă statistică, constatăm că la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, majoritatea negustorimii botoșănene o formau micii negustori. Alături de ei, însă, s-a constituit o pătură subțire de negustori înstăriți, în primul rînd precupeți de vite și cârciumari, care au introdus pe piață desfacerea regulată de mari proporții. Prin felul cum practicau comerțul și prin interesele lor, acești negustori deveniseră elemente ale burgheziei în formare.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o dezvoltare însemnată au cunoscut și meșteșugurile. Această dezvoltare se reflectă atît în creșterea numerică a meșteșugarilor cît și în accentuarea specializării producției meșteșugărești. Numărul meșteșugarilor a crescut, între 1832 și 1845, aproape de 3 ori, de la 589 la 1600 ⁵². Specializarea meșteșugarilor botoșăneni ne este atestată de marele număr de bresle meșteșugărești, care existau în oraș. În 1832, în Botoșani au fost 31 de asemenea bresle ⁵³. Consecința imediată a specializării producției meșteșugărești este trecerea meșteșugarilor la producția permanentă pentru piață.

Din documentele târgului rezultă că mulți meșteșugari botoșăneni produceau pentru piață. Mulți dintre ei își vindeau produsele direct în atelierele lor, iar în zilele de târg le expuneau „la uliță” pentru a fi văzute de cei interesați. Meșteșugarii mai înstăriți și-au deschis dugheni. Catagrafia din 1832 înregistrează 99 de meșteșugari cu dugheni proprii prin care desfăceau zilnic însemnate cantități de produse ⁵⁴.

În condițiile creșterii producției meșteșugărești pentru piață, concurența între meșteșugari, în primul rînd între meșteșugarii din aceeași ramură, devine tot mai acută. Neputînd rezista concurenței, mulți meșteșugari s-au ruinat, devenind lucrători salariați. De pildă, în catagrafia din 1838 sînt înregistrați 12 blănari (care înainte de această dată au fost patentari, avînd atelierele lor), în dreptul cărora în această catagrafie se fac mențiunile: „slu-

⁴⁷ Arh. st. Iași, Vistieria Moldovei, tr. 885, dos. nr. 200, f. 9—42.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 10.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 17.

⁵⁰ *Ibidem*, tr. 1316, dos. 1175, f. 12, 14, 42, 43, 68, 69.

⁵¹ *Ibidem*, tr. 1423, dos. 859, f. 90, 91, 105, 106, și 119—122.

⁵² Leonid Boicu, *op. cit.* p. 192.

⁵³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 129—141.

⁵⁴ Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 885, dos. nr. 200, f. 9—42.

jește la alții“, „au sărăcit și lucrează la alții“, iar unul a căzut din treapta I, în treapta a III-a ⁵⁵.

Dezvoltarea forțelor de producție, antrenarea atelierului meșteșugăresc în producția de mărfuri, concurența la care s-a ajuns au avut ca urmare o pronunțată diferențiere economică și socială a meșteșugarilor. Unii meșteșugari aveau ateliere mari, mai multe dugheni și foloseau lucrători salariați, alții, după cum am arătat, au decăzut.

Diferențierea meșteșugarilor botoșaneni este mai ușor de urmărit după introducerea Regulamentului Organic. Impunând meșteșugarii botoșaneni la plata patentei în raport cu starea lor materială, Regulamentul Organic deosebea 3 trepte în rîndurile acestora: treapta I „cei ce țin fabrici mari și care vor plăti pe an pentru patentă cîte 120 de lei“; treapta a II-a „cei ce au fabrici mici și care vor plăti cîte 80 de lei pe an“ și treapta a III-a „cei ce țin dugheni și lucrează meșteșugari și care vor plăti cîte 50 de lei pe an“ ⁵⁶.

Catagrafiile care s-au întocmit la Botoșani după 1832 încadrează pe meșteșugari în treptele prevăzute de Regulamentul Organic. În catagrafia din 1838 sînt înregistrați la treapta I 7 meșteșugari, 23 în treapta a II-a și 220 în treapta a III-a ⁵⁷. În aceeași catagrafie sînt trecute și 302 calfe ⁵⁸. În condicta vistieriei din 1846, la treapta I sînt înregistrați 6 meșteșugari, la treapta a II-a 15, la treapta a III-a 319 și 586 de calfe ⁵⁹. Rezultă din datele analizate că în producția meșteșugărească din Botoșani în această perioadă predomina micul atelier de producție.

În perioada de care ne ocupăm, meșteșugurile se mai caracterizează și prin folosirea tot mai largă a muncii salariate. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, numărul meșteșugarilor care foloseau în atelierele lor lucrători salariați este destul de mare. În 1832, în cele 6 cvartale ale târgului sînt înregistrați 61 de meșteșugari, care foloseau pe lîngă ucenici și un număr însemnat de calfe ⁶⁰.

Alți meșteșugari, cum sînt, de pildă, dulgherii, fierarii, pietrarii, se angajau la diferite lucrări. Astfel, meșterul pietrar Toader, împreună cu pietrarii săi a primit 200 de lei de la administratorul moșiei Dumbrăveni pentru o lucrare la Copou, pe care a executat-o în vara anului 1819 ⁶¹. În 1816, Dumitru Pantazi, starostele pietrarilor din Botoșani, s-a angajat să lucreze cu pietrarii săi la pavatul străzilor târgului pentru 20 de lei stînjenu ⁶².

⁵⁵ Arh. st. Botoșani, fond Vistieria Moldovei, tr. 1316, dos, nr. 1175, f. 42—44 și 68—69.

⁵⁶ Analele parlamentare ale României, tom I, partea a II-a, București 1893, p. 151.

⁵⁷ Din cei 7 meșteșugari încadrați în treapta I 5 sînt blănari, 1 talpalar și 1 zugrav; la treapta a II-a, din cei 23—4 sînt blănari, 3 cojocari, 6 formagii, 4 talpalari, 3 făclieri, 1 solonar și 2 abageri (Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 1316 dos. 1175, f. 2, 13, 14, 42—44 și 68—69).

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, tr. 1423, dos. nr. 866.

⁶⁰ *Ibidem*, tr. 1333, dos. nr. 1217, f. 431—518.

⁶¹ Arh. st. Botoșani, colecția de documente Balș-Ghica Dumbrăveni, mapa a III-a, doc. nr. 373 și 374.

⁶² *Ibidem*, fond Primăria orașului, dos. nr. 9, f. 3.

Diferențierea economică a meșteșugarilor în condițiile acumulării primitive a capitalului, a producției de mărfuri și a folosirii muncii salariate este un proces cu adânci consecințe sociale. Meșteșugarii ruinați, pentru a-și asigura existența, sînt nevoiți să se angajeze la meșteșugarii înstăriți, devenind lucrători salariați, iar meșteșugarii înstăriți largesc producția în atelierele lor. Astfel, la Botoșani, la începutul secolului al XIX-lea, alături de atelierele mici au apărut ateliere mai mari, denumite, uneori, în documente, „fabrici”⁶³.

În atelierele mai mari, îndeosebi ale blănarilor, se foloseau mai mulți lucrători, calfe sau ucenici. Todirașca Sirghievici, de pildă, avea 4 calfe și 2 ucenici, Dumitrașca Zgîrceu, 6 calfe și 4 ucenici, Vasile Vitu, 3 calfe și 3 ucenici, Șerban Popovici, 3 calfe și 7 ucenici și Vasile Gheorghiu, 3 calfe și 3 ucenici⁶⁴.

În asemenea ateliere a început producția capitalistă. Aici se schimbă și raporturile între meșterul patron și lucrătorii săi. Lenin arată că în atelierele unde lucrează 5 lucrători, patronul nu mai participă direct la procesul de producție, ci se ocupă mai mult de aprovizionarea cu materii prime și cu desfacerea produselor, iar în atelierele unde numărul lucrătorilor ajunge la 10 sau depășește această cifră, patronul devine un mic capitalist, un adevărat „patron”⁶⁵. Iată că în Botoșani, încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, au existat ateliere mai mari în care s-au cristalizat deplin relațiile de producție capitaliste. În aceste ateliere se produce mai mult, iar patronul încasează de pe urma lucrătorilor săi plusvaloarea.

Revenind asupra materialului analizat, putem desprinde câteva concluzii cu privire la procesul de constituire a burgheziei botoșănene. Elemente ale burgheziei au apărut la Botoșani mai întîi în rîndurile negustorimii. Prezența lor o constatăm încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (cămătări, precupeți de vite, circiumari înstăriți etc.). Elementele capitaliste în rîndurile meșteșugarilor le constatăm ceva mai tîrziu, pe la începutul deceniului al III-lea al secolului al XIX-lea, apariția lor fiind strîns legată de antrenarea atelierului meșteșugăresc în producția de mărfuri.

Atît marii negustori cît și meșteșugarii înstăriți erau în număr mic în comparație cu marea masă a micii negustorimi și a meșteșugarilor de rînd. Numărul lor mic ne dovedește că burghezia botoșăneană, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, este la începutul constituirii ei ca clasă.

Interesați în dezvoltarea comerțului, înlocuind mica desfacere cu desfacerea regulată de mari proporții, folosind mîna de lucru salariată, practicînd cămătăria, marii negustori botoșăneni, precum și meșteșugarii înstăriți au desfășurat o activitate de subminare a orînduirii feudale.

⁶³ În catagrafia din 1832 sînt înregistrați 40 de proprietari de „fabrici”, din care 1 de luminări, 3 de pălării, 22 de piele, 6 de găitanuri și 8 de săpun. (Arh. st. Iași, fond Vistieria Moldovei, tr. 644, dos. nr. 411, f. 38—39). În același an este menționat și Bogoș Sin Garabet Mane, supus austriac, fabricant de ață. (*Ibidem*, tr. 885, dos. C nr. 200, f. 10).

⁶⁴ *Ibidem*, f. 9—42.

⁶⁵ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. III, ed. a II-a, București, 1961, p. 347.